

Kurs 02AB - Forslag til gjennomføring

Forslag til gjennomføring av kurs 02B

Kurs 02B - ...og hva er for mye hjelp?

Videoforedrag (20 minutter)

Først ser alle videoforedraget på 18 minutter. Det tar opp temaene:

- Hva er for mye hjelp? Og løsningen på det.
- Hvorfor jukser elever?
- Hvordan drive god undervisvurdering med KI.
- Tekniske sperrer, og utfordringer fremover.

Arbeidsoppgaver og refleksjoner (25 minutter)

Oppgaver gruppen kan jobbe med resten av økten

Spørsmål til samtale i gruppen

- Er du enig i det som ble sagt i videoforedraget? Hvorfor eller hvorfor ikke?
- Hva mener du er god hjelp fra en KI?
- Hva mener du er for mye hjelp fra en KI?
- Hva tenker du om *hvorfor* elever velger å jukse?
- Hva vil være en god måte å drive undervisvurdering på framover?

Dere kan godt organisere det med at hver person i gruppen tenker over spørsmålene selv i 5 minutter, før resten av tiden går til en refleksjon rundt hvert spørsmål.

Etter hver økt

Lærere kan notere ned spørsmål de sitter igjen med etter økten. Det er fint om dette blir gjort i et elektronisk dokument som de kan bruke gjennom alle de fem første kursene.

Kurs 02B - ...og hva er for mye hjelp?

...og hva er for mye hjelp?

Introduksjon

Velkommen til andre del av spørsmålet "Hva er god hjelp og hva er for mye hjelp?" og hvordan vi kan løse dette.

Som lærere har vi alle kjent på usikkerheten rundt prateroboter som ChatGPT, Gemini, Claude og andre KI-verktøy. Er dette verktøy som vil revolusjonere undervisningen vår på en positiv måte, eller er det bare en ny måte for elevene å unngå å jobbe med faget?

Jeg har tidligere snakket om hva en språkmodell er, hvordan den fungerer, og hvilke styrker vi kan utnytte i undervisningen. I dag skal vi ta tak i elefanten i rommet: Fusk og fanteri – eller kanskje mer presist: Hva er for mye hjelp, og hvordan kan vi håndtere det?

Hvorfor jukser elever? Og hvem jukser?

Det er jo utfordringer knyttet til hvordan elever bruker prateroboter til å jukse, som har tatt mest plass i diskusjonen om bruk av KI i skolen.

Jeg har lyst til å rygge litt tilbake og lure på hvorfor elever jukser og hva vi mener med juks. Det er viktig å huske at juks bare er juks ut fra et gitt utgangspunkt. Det er enkelt å si hva som er juks på eksamen, fordi der er det tydelige regler om hva som er juks og hvordan du skal reagere på det.

Men det er også mulig å fuske i den vanlige undervisningen. Da handler det om at eleven "bryter" den ofte uuttalte forventningen mellom læreren og eleven om hvordan læreren ønsker at eleven skal gjøre en bestemt oppgave.

At prateroboter alene kan gjøre det ok på en vurdering forteller en del om hvilket syn skolen har på kompetanse og læring. Kort fortalt har vi opp gjennom årene, og det begynner tidlig i barneskolen, gang på gang vist eleven at det å få til testen er viktigere enn å ha lært noe. Selv om vi sier til dem at det er viktig at de lærer ting, så er det først når de får til testen at vi "belønner" dem.

Det er dette som motiverer elever til å jukse. Test- eller vurderingsregimet vi har må tilpasses, og det er allerede for sent. Men en god forståelse av hva underveisvurdering er, slik Udir har beskrevet det i læreplanen, vil løse mange utfordringer i møte med språkmodeller.

Inga Strömke sier det nokså treffende i NRK sin podcast "Drivkraft":

"Det er synd at de [elevene] ser på seg selv som produsenter av tekst. Det er jo ikke det som er formålet med å få elever til å skrive. Det er jo å hjelpe dem til å få øye på egne tanker, og lære seg å reflektere og være kritisk til det de selv tenker og uttrykke seg og så videre. Målet er jo ikke en tekst. Vi har ikke skolen for å produsere flest mulig stiler. ChatGPT er bare et symptom. Det er ikke problemet. Problemet er at vi ikke er helt tydelige på hva som er målet, som er å lage vellykkede og lykkelige mennesker."

Da kalkulatoren kom var det et hjelpemiddel som lot elever enkelt regne mattestykker uten å måtte sette opp algoritmer eller «forstå» hva de gjorde. De bare trykket inn noe, ut kom svaret, og de tenkte ikke mer over det. Det var ikke sikkert at det var det rette svaret på oppgaven, så elevene måtte lære å forstå hva kalkulatoren skulle regne ut før de kunne være sikker på at det var det riktige svaret som kom ut.

Kalkulatoren var den gangen et sjokk for realfaglærerne. Nå lever de fint med både kalkulatoren, regnearket, GeoGebra og CAS med mer. Digital teknologi er blitt en del av faget, hvordan vi må forstå faget og hvordan vi underviser i det.

Det som er nytt med språkmodeller er at dette er første gang humaniora har fått et digitalt verktøy som utfordrer måten de jobber med kunnskap på, eller mer nøyaktig – med språk og tekst.

Språk er vanligvis forstått som tenkningens verktøy. Den underliggende antakelsen er at tankeprosessen våre forstår og bearbeider erfaringer med virkeligheten gjennom en samling sammenhengende ord. Det er denne koblingen mellom språk og tenkning som nå rokkes ved, og som lager så mye støy i skolen og offentligheten. Utfordringen er at språk ikke er en god indikator for tenkning. Tenkning foregår på mange andre måter enn bare gjennom språk.

De av oss som forstår at prateroboter generelt sett kan bestå et fag har også identifisert grunnen til at den kan det: Vi måler måloppnåelse gjennom ytre tegn for det vi egentlig vil måle.

- Å gjengi isolerte fakta er et ytre tegn for kunnskap.
- En god uttrykksevne er et ytre tegn for sofistikert forståelse.
- En godt organisert tematisk tekst er et ytre tegn for dybdeforståelse.

Utfordringen er at disse ytre tegnene for indre kompetanse ikke virker lengre. Det var kanskje gode grunner til å gjøre dette tidligere, men alle disse tre erstatningene virker ikke lengre, eller rettere sagt, de ordnes enkelt av en lett tilgjengelig gratis algoritme. De ytre tegnene har i seg selv mistet verdien sin - som uttrykk for elevens indre kompetanse.

Og de har egentlig ikke hatt verdi tidligere heller! Hvis eleven jobber med en oppgave utenfor klasserommet - har du ingen kontroll over hjelpemidler de bruker. Verken digitalt eller analogt. Eleven, medelever, mor/far, flink bekjent, "Internett" eller språkmodeller - du vet ikke hvem som har skrevet, eller hjulpet eleven med å skrive, oppgaven. Og sånn har det alltid vært.

Det er ikke noe nytt, bare at det nå finnes en digital teknologi alle har tilgang til og som det ikke er mulig å avsløre i praksis. Det er veldig fristende å si at en enkel løsning på dette er å... slutte med det. Men kanskje det nå er viktigere å si at læreren må være tilstede når eleven jobber med og viser (eller ikke viser) den faktiske kompetansen som eleven skal lære.

Hjemmeoppgaven har i tillegg en lei tendens til å handle om kvaliteten på det ytre kjennetegnet, skriftspråket, og at dette da skal avspeile den indre kompetansen eleven har. Godt skriftspråk er ikke nødvendigvis lik god kompetanse, i alle fall ikke på annet enn godt skriftspråk.

Og dette er et poeng det er enkelt å bruke for å vise hva som er god hjelp og hva som er god mye hjelp.

På skjermen ser du to kompetansemål fra læreplanen i norsk 10. trinn om hva eleven skal kunne. Målet til venstre er et mål en språkmodell løser bedre enn de aller fleste av oss. Det er akkurat

dette en språkmodell har trent på og kan. Her er den veldig intelligent. Målet til høyre derimot er en språkmodell overhodet ikke i stand til å løse, men den kan skrive en tekst perfekt etter målet til venstre som ser ut som et godt svar på målet til høyre. Da er det viktig at du husker at en språkmodell ikke kan lese slik vi leser. Vi kobler ord til virkeligheten og til de andre ordene i teksten. Vi analyserer, tolker og reflekterer ut fra vår forståelse av virkeligheten, og den vet språkmodellen ingenting om.

Så hvis målet er at eleven skal lære det til venstre er kanskje en språkmodell for mye hjelp, mens den kan bidra med god hjelp på ulike områder i forhold til målet til høyre. Sagt på en annen måte - Hvis målet er hoderegning er kalkulatoren et dårlig hjelpemiddel. Det sagt, kalkulatoren kan fungere som en kontrollmulighet i hoderegning, og språkmodellen kan gi et godt forslag til hvordan en rettskrevet tekst med god struktur kan se ut.

En liten ting til kompetansemålet til venstre - Vi må ikke glemme at vi stort sett lar elevene bruke grammatikk- og stavekontroll, fordi det sparer tid i forhold til det som er det egentlig målet - å skrive en tekst med et innhold. Så må vi huske å ikke la oss blende av teksten som språk, men lete etter innholdet.

Tekniske sperrer og utfordringer fremover

Så hvordan løser vi dette på en god måte fremover?

Det finnes selvfølgelig tekniske løsninger som hindrer elever tilgang til språkmodeller, men jeg mener at dette ikke er gode løsninger utenom spesielle situasjoner i skolehverdagen. Det er ikke teknisk vanskelig å stenge ned tilgangen til det meste under en eksamen, men det kan være en del arbeid hvis det skal skje hver time i løpet av skoledagen.

Det er også verdt å merke seg at utviklingen går raskt. Det finnes allerede prateroboter som er så små at de kan installeres på vanlige bærbare PCer. Med andre ord: vi kan ikke gjemme oss for denne teknologien. Vi må heller lære å leve med den og utnytte det potensialet den har for bedre læring.

Hvordan drive god underveisvurdering med KI

Så hvordan driver vi god underveisvurdering når praterobotene er kommet for å bli?

Når det kommer ny teknologi inn i skolen må læreren retenke eksisterende metoder, og formidle hensikten til elevene igjen. Det er ikke lenger gitt at elevene forstår det lærer sier på den måten læreren tror. Sagt på en annen måte - eleven kommer til å velge *sin* måte å løse oppgaven på, ut fra teknologien de har tilgjengelig, om ikke lærer og elev er samkjørt om hva lærer mener de skal gjøre.

Ny teknologi setter rammene for hvordan faget jobber med sitt eget fagfelt. Dette fører igjen til at fagdidaktikken må ta høyde for denne endringen i faget. Derfor er det teknologien som "styrer" både faget og didaktikken. Teknologi opp gjennom årene har endret hvordan vi jobber med selve innholdet i faget - og da snakker jeg ikke om hvordan vi underviser i det, fordi det hører til fagdidaktikken, men hvordan ulike teknologier påvirker hvordan fagfolk jobber i og med faget.

Bare tenk på hva disse teknologiene har gjort med fagene, som igjen påvirker hvordan vi underviser i dem:

- Papyrus
- Krittavlen
- Fyllepennen
- Boktrykkerkunsten
- Blyanten (og visken)
- Elektrisiteten
- Kalkulatoren
- Datamaskinen
- Internett

Og nå har vi KI.

Vi lærere har også en tendens til å si til elevene "Gjør den oppgaven", og nå har elevene språkmodeller som kan gjøre dette enkelt for dem. Vi må snakke med elevene om hva de skal *lære*, ikke hva de skal *gjøre*. Altså, *hvorfor* de skal gjøre det vi ønsker at de skal gjøre.

Vi som har brukt KI med elever har nok observert at elever godtar det språkmodeller skriver ukritisk, fordi de egentlig ikke leser det. De bare "blikker" det og synes det ser riktig ut. Dette har de lært tidligere av googling. Når de får en oppgave googler de den, finner 3-4 sider hvor de ikke forstår det som står skrevet, de blikker det og ser at det handler om oppgaven og klipper og limer det inn som svar. Før Google lette elevene kanskje gjennom læreboken i håpet om å finne noe de kunne skrive av der som rett svar.

Hvis lærer da ikke passer på, så har eleven oppnådd å gjøre oppgaven uten at noen sjekker om eleven lærte noe av det. Men... hvis vi får elevene til å lese teksten språkmodellen skriver vil de aller fleste elevene oppdage at det ikke er slik de ville sagt det, og så skriver de sin egen variant av det. De ender opp med å bruke teksten laget av språkmodellen som en modelltekst. Det kan godt hende at de også oppdager at de ikke forstår teksten og ber språkmodellen om å forenkle den slik at de forstår den.

Poenget er at de bruker teksten fra språkmodellen som en inspirasjon for sin egen tekst. Jeg tenker at det handler mer om god læring enn juks. I hverdagen synes jeg derfor det er mer nyttig å snakke om hva som er god hjelp og hva som er for mye hjelp.

Ut fra det jeg har sagt til nå er det noen veier videre som utpeker seg som aktuelle for hvordan vi driver underveisvurdering:

1. Lærere bør ta turen innom læreplanen og passe på at målet for undervisningen er tydelig - både for eleven og seg selv. Det er viktig at læreren minner seg selv på hva som faktisk er målet med undervisningen som foregår, og som eleven skal vise læreren at de blir flinkere til.
2. Og siden læreren er den didaktiske ansvarlige i rommet må læreren passe på at formen på underveisvurdering står i forhold til den kompetansen elevene skal lære - og hvordan elevene skal vise den. Den siste delen her er viktig.

3. Som jeg nevnte er det en fordel om læreren er tilstede når eleven bruker og viser kompetansen de skal lære, fordi det er da læreren kan se det. Det kan være vanskelig å se mange kompetanser definert i læreplanen i etterkant i et skriftlig arbeid.
4. Alternativet er det jeg pleier å kalle "læringsavtalen", eller den didaktiske kontrakten, mellom læreren og eleven. Det er læreren sin jobb som didaktisk leder i klasserommet å få eleven til å forstå at målet er å lære noe nytt om verden, ikke bare gjøre oppgaven. Det skjer så lett at elever og lærere glir inn i det de tror er forventet av den andre, men som kanskje ikke er riktig forstått - verken av lærer eller elev.

I stedet for å være en lærer som er på jakt for å fange og straffe elever som jukser, er det mer matnyttig både for deg og eleven å heller se på juks som uttrykk for at eleven ga opp. Elevens læring stoppet - av en eller annen grunn. Så hvis du mistenker at en elev har levert noe som ikke er elevens eget arbeid, ta en prat med eleven og si det. Du har antakeligvis helt rett. Det er jo det vi har gjort også før KI kom, når vi får en elevtekst vi tydelig mistenker at kanskje ikke denne eleven har skrevet. Vær åpen for at de kan ha brukt KI og at du ikke skal straffe dem for det, men at du heller vil hjelpe dem videre der de stoppet opp. De brukte antakeligvis KI bare for å få levert noe, og fordi de selv ikke visste hvordan de skulle løse oppgaven. Da er det viktigere at du sier til dem at det er greit at du stod fast, og neste gang det skjer - ikke bruk KI til å *gjøre* oppgaven for deg. Bruk enten KI til å hjelpe deg med det du lurer på, eller ta kontakt med meg - læreren. Det er viktigere enn at du bare leverer noe du selv ikke har laget.

Men hvis du straffer eleven for ikke å ha levert noe, ja da bruker eleven KI også neste gang. Målet er ikke å levere noe. Målet er å lære det som er det aktuelle kompetansemålet for undervisningsøkten - for at de en gang skal bli lykkelige og vellykkede mennesker.

Avslutning

Vi står ved et *nytt* teknologisk veiskille i utdanningen. Igjen utfordrer teknologiske nyvinninger, i form av prateroboter, måten vi vurderer læring på. Men de gir oss også en unik mulighet til å gjennomoppdage hva som egentlig er målet med undervisningen vår. Er det å produsere tekster og løse oppgaver, eller er det at vi hjelper elevene å lære noe nytt som de ikke kan fra før - og som det krever noe av dem å lære?

KI-verktøy tvinger oss til å fokusere på det som skal læres - ikke resultatet av ferdighetene og kunnskapen som læres. Den gode nyheten er at hvis vi gjør dette riktig, kan KI bli en verdifull alliert i dette arbeidet. Den kan gi oss gode eksempler og forklaringer, kan frigjøre tid og la oss fokusere på læringen og prosessene rundt denne. Men det krever at vi er bevisste på hvordan vi designer undervisningen vår, hvordan vi vurderer elevenes kompetanse, og hvordan vi kommuniserer formålet med det vi gjør i skolen.

Så, hva er for mye hjelp? Det er når verktøyet erstatter elevens egen tenkning. Og løsningen? Å lage undervisning og underveisvurdering som fremmer, ikke hindrer, de ferdighetene og kunnskapene vi ønsker å se hos elevene våre, og som uttrykkes i fagene i læreplanen.